

Česká republika
USNESENÍ
Ústavního soudu

Ústavní soud rozhodl v plénu složeném z předsedy Pavla Rychetského a soudkyň a soudců Jaroslava Fenyka, Josefa Fialy, Jana Filipa, Jaromíra Jirsy, Tomáše Lichovníka, Jana Musila, Vladimíra Sládečka, Radovana Suchánka, Kateřiny Šimáčkové, Vojtěcha Šimíčka (soudce zpravodaj), Milady Tomkové, Davida Uhlíře a Jiřího Zemánka o návrhu **Okresního soudu v Novém Jičíně** na zrušení ustanovení § 755 odst. 3, slov „a soud jejich dohodu schválil“ v § 757 odst. 1 písm. b) a § 906 odst. 1 a 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku,

takto:

Návrh se odmítá.

O d ů v o d n ě n í:

I. Vymezení věci a předchozí průběh řízení

1. Dne 23. 11. 2016 podali manželé Okresnímu soudu Nový Jičín *Návrh na úpravu péče a výživy – dohodu rodičů po dobu před i po rozvodu manželství*. Důvodem podání tohoto návrhu byla skutečnost, že manželé ukončili společné soužití a muž se po vzájemné dohodě v srpnu 2016 vystěhoval z domu, který do té doby manželé obývali se svojí dcerou a s rodiči matky. Obsahem předmětného návrhu je žádost o souhlas s dohodou, že se nezletilá dcera (nar. 2011) svěřuje po dobu před i po rozvodu manželství do péče matky a otec se zavazuje přispívat na výživu dcery částkou 3.500 Kč měsíčně. Toto řízení je u Okresního soudu Nový Jičín (dále jen „okresní soud“ nebo „navrhovatel“) vedeno pod sp. zn. 91 Nc 298/2016.

2. Protože okresní soud dospěl k závěru, že je povinen aplikovat ustanovení § 755 odst. 3, § 757 odst. 1 písm. b) a § 906 odst. 1 a 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen „občanský zákoník“), jelikož bez nich by rodiče nemuseli mít svou dohodu schválenou soudem, a současně že se jedná o ustanovení odporující ústavnímu pořádku, podal podle čl. 95 odst. 2 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“) a § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“) návrh na jejich zrušení.

II. Argumentace navrhovatele

3. Okresní soud uvádí, že rodiče spolu nechtějí žít a v nejlepším zájmu dítěte se dohodli na budoucí péči a výživě dcery, s dohodou dceru seznámili a výživné otce přesahuje výživné dle doporučující tabulky Ministerstva spravedlnosti. Je tak zřejmé, že jednají zodpovědně a v nejlepším zájmu jejich společné dcery. Přesto zákon ukládá soudu tuto dohodu přezkoumat a rozhodnout o ní. Pokud by však rodiče nebyli sezdáni, stejná dohoda by přezkumu soudu nepodléhala.

4. Navrhovatel poukazuje na skutečnost, že již od účinnosti tzv. velké novely zákona o rodině z roku 1998 předchází řízení o péči o nezletilé dítě pro dobu po rozvodu manželství rodičů řízení rozvodové. Základní myšlenkou oddělení těchto řízení bylo zamezit dlouhodobým sporům o děti poté, co již je manželství rozvedeno. Toto řešení převzal i nový občanský zákoník. Navrhovatel však připomíná, že se v současnosti mění formy rodinného soužití a z dat Českého statistického úřadu se podává, že se zvyšuje počet dětí narozených mimo manželství (v roce 2014 již 47%). Úhrnná rozvodovost se pohybuje mezi 45-50%. Lze prý předpokládat, že míra „rozchodovosti“ nesezdaných rodičů bude podobná jako rodičů sezdaných. Vzniká tak situace, kdy stát zasahuje – ze dvou srovnatelně početných skupin – jen do rodinného života rozvádějících se sezdaných párů a jejich dětí, a to minimálně formou soudního schválení dohody rodičů, a vytváří tak nerovnost mezi dětmi. Přitom podle čl. 32 odst. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) platí, že děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva. Z pohledu dětí je údajně zcela lhostejné, zda jejich rodiče dříve uzavřeli sňatek anebo spolu žili neformálně. Napadená zákonná úprava však nastoluje situaci, kdy dítě, jehož rodiče sňatek uzavřeli, se při rozvodu ocitá pod dohledem státu (soudu), který nemusí schválit navrženou dohodu, není-li v souladu se zájmy dítěte. V případě dítěte narozeného mimo manželství však soud rozhoduje jen tehdy, když se na jeho budoucí péči rodiče nedohodnou a jeden z nich podá návrh k soudu.

5. Navrhovatel se dále vyjadřuje k principu rovnosti, kdy sice určitou nerovnost připouští, avšak jen tehdy, je-li pro ni dán rozumný důvod. Jakkoliv je odůvodněna odlišnost manželství od jiných podob soužití dospělých osob (zejména v oblasti majetkové) a uzavřením manželství se proto manželé vědomě podvolují zvláštnímu režimu, nepatří to v případě dětí, které nemohou ovlivnit, komu se narodí. Podle existující praxe opatrovnických soudů se navíc o rozpadu rodiny dozví řada subjektů, od kterých soudy vyžadují zprávy (např. orgán sociálně-právní ochrany dětí, škola, lékař, zaměstnavatelé rodičů, finanční úřad, úřad práce apod.), což je opět odlišnost ve vztahu k rozchodu páru nesezdaného. Tím je zasahováno rovněž do soukromí rozvádějících se rodičů. V neposlední řadě navrhovatel poukázal na skutečnost, že nezletilému dítěti je v těchto řízeních ustanoven opatrovník, kterým je zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí, což opět zvýrazňuje rozdílný přístup státu k dětem.

6. Navrhovatel polemizuje s právním názorem Ústavního soudu (náleze ze dne 19. 11. 2015, sp. zn. Pl. ÚS 10/15, č. 44/2016 Sb.; veškerá judikatura Ústavního soudu je dostupná na <http://nalus.usoud.cz>), podle něhož skýtá manželství větší záruku trvalého soužití muže a ženy a větší ochranu dítěti, neboť tato premisa neodpovídá statistikám a odpovídá spíše společenské realitě konce 80. let minulého století. Na podporu svých tvrzení stěžovatel předestírá přehled právní úpravy vybraných evropských zemí, z něhož se zejména podává, že v některých zemích se o péči o nezletilé dítě pro dobu po rozvodu rozhoduje pouze tehdy, pokud se na ní rodiče nedohodnou (SRN, Dánsko), v dalších zase je nutné uzavřít dohodu, která se registruje, avšak nepodléhá soudnímu schválení (Anglie, Wales, většinou i Portugalsko). Z namátkově zmíněných zemí pouze Rakousko (a někdy i Portugalsko) vyžaduje soudní úpravu péče o dítě po rozvodu, což se však týká i nemanželského dítěte.

7. Navrhovatel uzavírá, že za situace, kdy má dítě svéprávné rodiče, kteří se na péči o dítě a výživě dohodnou, je povinný soudní přezkum této dohody neoprávněným zásahem do rodinného života. Nelze sice vyloučit, že by rodiče uzavřeli i dohodu, která by nebyla v zájmu dítěte a soud by ji proto neschválil a rozhodl autoritativně, nicméně

ani tak není zaručeno, že se tímto rozhodnutím budou rodiče řídit a že nebudou postupovat podle dohody vlastní, byť neschválené. Případné zrušení napadených zákonných ustanovení by ostatně neznamenal, že by dítě nebylo dostatečně chráněno a v tomto směru navrhovatel odkazuje na úpravu rozvodového řízení a na úpravu sociálně právní ochrany dětí.

III. Splnění podmínek řízení

8. Návrh okresního soudu je podán podle čl. 95 odst. 2 Ústavy ve spojení s ustanovením § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu. Jedná se o případ tzv. konkrétní kontroly norem, kdy podmínku aktivní legitimace k podání tohoto návrhu splňuje soud jen v tom případě, má-li při řešení věci použít zákon, resp. jeho část, která je v rozporu s ústavním pořádkem. Ústavní soud má za to, že tato podmínka řízení byla v nyní projednávané věci splněna, neboť společným znakem všech napadených zákonných ustanovení je povinná úprava poměrů dítěte po rozvodu rodičů jejich dohodou, schvalovanou soudem, což je právě institut, který okresní soud považuje za protiústavní a nechce ho proto použít. Je tak zřejmé, že bez posouzení ústavnosti napadených zákonných ustanovení okresní soud nemůže pokračovat v daném řízení a o podaném návrhu rozhodnout.

9. Proto Ústavní soud přistoupil k posouzení podaného návrhu.

IV. Obsah napadených zákonných ustanovení

10. Navrhovatel se domáhá zrušení následujících ustanovení občanského zákoníku:

§ 755 odst. 3: ***Mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, soud manželství nerozvede, dokud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů.***

§ 757 odst. 1 písm. b): ***Připojí-li se manžel k návrhu na rozvod manželství, který podá druhý z manželů, soud manželství rozvede, aniž zjišťuje příčiny rozvratu manželství, dojde-li k závěru, že shodné tvrzení manželů, pokud se jedná o rozvrat manželství a o záměr dosáhnout rozvodu, je pravdivé a pokud manželé, kteří jsou rodiči nezletilého dítěte, které nenabylo plné svéprávnosti, se dohodli na úpravě poměrů tohoto dítěte pro dobu po rozvodu a soud jejich dohodu schválil,***

§ 906: ***(1) Má-li být rozhodnuto o rozvodu manželství rodičů dítěte, soud nejprve určí, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat, a to s uvážením zájmu dítěte; s tímto zřetelem se od souhlasného stanoviska rodičů soud odchýlí jen tehdy, vyžaduje-li to zájem dítěte. Soud vezme v úvahu nejen vztah dítěte ke každému z rodičů, ale také jeho vztah k sourozencům, popřípadě i k prarodičům.***

(2) Soud může rozhodnout i tak, že schválí dohodu rodičů, ledaže je zřejmé, že dohodnutý způsob výkonu rodičovské odpovědnosti není v souladu se zájmem dítěte.

V. Vlastní posouzení návrhu Ústavním soudem

11. Ze shora provedené narace se podává, že navrhovatel sice napadá ústavnost tří ustanovení (resp. jejich označených částí) občanského zákoníku, nicméně všechna tato ustanovení se vztahují k věcné úpravě jediné otázky, takže je účelné o celém návrhu pojednat souhrnně. Společným jmenovatelem všech napadených ustanovení je totiž zakotvení zákonné podmíněnosti rozvodu manželství rozhodnutím o poměrech dítěte v době po rozvodu. Za tímto účelem zákon výslovně předpokládá uzavření dohody mezi rodiči a jejich následné schválení příslušným soudem, což právě navrhovatel považuje za protiústavní.

12. Navrhovateli je nutno (z čistě formálního hlediska) kriticky poznamenat, že v úvodu i petitu návrhu tvrdí rozpor označených zákonných ustanovení (jen) s „ústavním pořádkem“, což je značně široký a příliš obecný pojem. V samotném textu návrhu nicméně okresní soud cituje pouze některá vybraná ustanovení Listiny (čl. 1, 3 odst. 1, 10 odst. 2, 32 odst. 3 a 4) a také Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (čl. 8 odst. 1 a 2; dále jen „Úmluva“). Není tak zcela jednoznačné, rozpor s kterými konkrétními ústavními kautelami navrhovatel spatřuje.

13. Ústavní soud dále uvádí, že čl. 1 a čl. 3 odst. 1 Listiny představují spíše principy důležité jednak pro vymezení samotné podstaty a správné pochopení základních práv, a dále pro výklad konkrétních substantivních práv. Skutečnou protiústavnost tedy navrhovatel spatřuje teprve v porušení zákazu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života (čl. 10 odst. 2 Listiny, obdobně čl. 8 Úmluvy), porušení zásady, podle níž mají děti narozené v manželství i mimo ně stejná práva (čl. 32 odst. 3 Listiny) a práva rodičů pečovat o děti a jejich výchovu, přičemž práva rodičů mohou být omezena jen rozhodnutím soudu na základě zákona (odst. 4 cit. článku).

14. Ústavní soud konstatuje, že napadená úprava, obsažená nyní v občanském zákoníku, není nijak nová, jelikož předchází úprava podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině rovněž stanovila, že „[m]anželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle § 176 občanského soudního řádu“ (§ 25). K zavedení této úpravy oddělených řízení o rozvodu manželství a úpravy poměrů nezletilých dětí po dobu po rozvodu došlo novelizací zákona o rodině již zákonem č. 91/1998 Sb. z důvodu „zklidnění“ řízení o rozvod manželství, protože vyjasnění budoucnosti společných dětí je v tomto řízení nezřídka nejobtížnější.

15. Argumentace navrhovatele je založena zejména na úvaze, že (1.) napadená zákonná úprava neodůvodněně znevýhodňuje postavení nezletilých dětí, jejichž rodiče jsou manželi, oproti nesezdaným párům, a (2.) zakotvuje nepřipustný státní zásah do rodinného života.

16. K tomu Ústavní soud nejprve konstatuje, že základním předpokladem jakýchkoliv relevantních úvah o případné neodůvodněné nerovnosti je vždy výběr vhodného komparátora. Je totiž zřejmé, že žádná lidská bytost není zcela identická, lidské soužití a fungování společnosti je založeno na vzájemných rozdílech a úkolem práva proto nemůže a ani nemá být odstraňovat jakékoliv odlišnosti, nýbrž musí je plně respektovat a zasahovat může v podmínkách právního státu toliko v případě, kdy se tyto rozdíly jeví jako zcela neodůvodněné, nerozumné a nespravedlivé. Právě proto však platí, že srovnávat má smysl jen toho, co z povahy věci skutečně srovnatelné je.

17. V případě nyní projednávaného návrhu je Ústavní soud přesvědčen o tom, že již samotné srovnávání nezletilých dětí žijících v rodině tvořené sezdaným nebo

nesezdaným párem je nepřítadné a značně zavádějící. Navrhovatel totiž porovává dvě formy soužití, kdy jedna z nich je velmi formalizovaná a manželství je definováno jako trvalý svazek muže a ženy, jehož „hlavním účelem je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná pomoc“ (§ 655 občanského zákoníku). Jednou ze základních povinností manželů je proto také „udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti“ (tamtéž, § 687 odst. 2). Je proto věci každého jedince, jakou možnost partnerského soužití upřednostňuje, avšak s vědomím všech důsledků, z toho plynoucích.

18. Ústavní soud přitom vychází ze skutečnosti, že institut manželství je založen na vzájemném poměru práv a povinností. Pokud proto právní řád již tradičně stanoví řadu podmínek pro uzavření manželství, je plně pochopitelné, že rovněž jeho rozvod může být podmíněn splněním některých zákonných podmínek. Intenzity protiústavnosti by však tyto podmínky mohly dosáhnout teprve tehdy, pokud by skutečně byly např. diskriminační, reálně nesplnitelné či zcela iracionální. Kromě těchto případů Ústavní soud, pamětliv zásady sebeomezení, plně respektuje rozhodnutí zákonodárce. Ze samotné skutečnosti, že někdo uzavře manželství a akceptuje tak všechna práva a povinnosti z něho plynoucí, nicméně při jeho rozvodu považuje za nepřijatelnou ingerenci státu spočívající v podmíněnosti rozvodu souhlasem soudu ohledně stanovení poměrů dítěte v době po rozvodu rodičů, však podle přesvědčení Ústavního soudu žádná protiústavnost neplyne.

19. Smysl této dohody, resp. nutnosti vymezit ještě před rozvodem následné poměry dítěte, je totiž zjevný: pokud rodiče spolu již nechťejí žít, jedná se o jejich svobodné rozhodnutí, které je nutno plně respektovat. Pokud však tito rodiče společně vychovávají dítě, jsou samozřejmě za tuto výchovu odpovědni i nadále a měli by se proto ještě před rozvodem dohodnout, jakým způsobem a v jakém rozsahu se na této výchově budou podílet. Je totiž třeba vycházet z předpokladu, že to jsou právě rodiče, kteří nejlépe znají zájmy svého dítěte, dokážou je naplňovat a chránit.

20. Není přitom pravda, že by stát do této dohody nepřiměřeně ingeroval, neboť platí, že státní zásah do vztahů mezi rodiči a dětmi by se měl omezovat pouze na zcela nezbytné případy. Ostatně, pokud by se to tak v konkrétním případě stalo, jde o problém obecného soudu a nikoliv napadené zákonné úpravy. Tato je totiž zjevně založena na zásadě zdrženlivosti soudu a prioritě dohody rodičů, kterou by měl soud zásadně jen schválit, pokud z ní ovšem není zřejmé, že dohodnutý způsob výkonu rodičovské odpovědnosti není v souladu se zájmem dítěte. Pokud by se rodiče (resp. některý z nich) domníval, že v konkrétním případě soud překračuje zmíněnou zásadu zdrženlivosti a neakceptuje dohodu, která plně respektuje zájmy dítěte a jeho participační práva (ve smyslu čl. 3 a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte), je možné se samozřejmě proti takovému rozhodnutí soudu dále bránit.

21. Navrhovateli tedy nelze přisvědčit, soatruje-li v napadených ustanoveních zásah do soukromého a rodinného života. Z uváděných čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 4 Listiny totiž nepochybně plyne ochrana rodinného života před zásahy státu, přičemž péče o děti a jejich výchova je jednoznačně věcí primárně jejich rodičů. Smysl těchto ústavních záruk však cílí na ochranu poskytovanou zjevně ve zcela jiných situacích, nežli se domnívá okresní soud, jako je např. odebrání dětí z rodičovské péče, práva rodičů na styk s dětmi, podrobování dětí některým léčebným postupům proti vůli rodičů apod. Napadená ustanovení však tuto sféru ochrany nikterak nenarušují. Jejich podstatou totiž není nic jiného, než právě s ohledem na snahu o vyváženost mezi (často v kolizi

stojícími) zájmy rodičů a nejlepším zájmem dítěte nalézt takové řešení, které respektuje zájmy dítěte jakožto osoby, která je v tomto vztahu pochopitelně nejzranitelnější a jíž se rozvod rodičů negativně dotkne zpravidla nejvíce.

22. Ústavní soud v této souvislosti připomíná, že v řízení o kontrole norem důsledně respektuje zásadu ústavně konformní interpretace napadených právních předpisů. To především znamená, že důvod ke zrušení právního předpisu je dán nikoliv již tehdy, lze-li tento předpis vyložit protiústavně, nýbrž právě naopak jen v případě opačném, tedy nelze-li jej vyložit ústavně konformně. Jinak řečeno, pokud umožňuje gramatické znění právní normy vícero výkladů a alespoň jeden z nich není protiústavní, není dán prostor pro její derogaci Ústavním soudem. Toto připomenutí činí Ústavní soud rovněž s ohledem na argumentaci okresního soudu, který poukazuje na právní úpravu v některých jiných zemích. Důvod pro zrušení napadených zákonných ustanovení totiž nemůže spočívat v tom, že jiné státy (případně) zvolily odlišný způsob právní regulace, nýbrž pouze a jedině, není-li možno je vyložit (a následně aplikovat) ústavně souladně.

23. V nyní projednávané věci je přitom již ze samotného návrhu a z řízení předcházejícího jeho podání zcela zřetelné, že pokud by okresní soud neprodleně akceptoval předloženou dohodu rodičů, kterou (jak sám uvádí) považuje za výraz jejich odpovědnosti a zohlednění nejlepších zájmů jejich dcery, nijak by do soukromého a rodinného života „mocensky“ neingeroval a pouze by dohodu, kterou zjevně pokládá za korektní a rozumnou, schválil a následně by mohl neprodleně rozhodnout i o rozvodu manželství.

24. Ostatně, případ nesezdaných párů je z hlediska namítané nerovnosti podmínek pro rozchod partnerů a jejich vztahu k nezletilému dítěti ve skutečnosti odlišný jen zdánlivě. Jakkoliv totiž samozřejmě platí, že o rozchodu nesezdaného páru logicky nikdo rozhodovat ani nemůže (nebylo totiž rozhodováno ani o tom, zda spolu budou partneri fakticky žít) a je opět primárně věcí partnerů, jakým způsobem se dohodnou na péči o jejich společné nezletilé dítě, je to opět stát (resp. příslušný soud), který musí zasáhnout a vrchnostensky rozhodnout v případě, že k rozumné vzájemné dohodě buď vůbec nedojde, anebo tato není následně dodržována.

25. Ústavní soud se neztotožňuje ani s argumentem poukazujícím na praxi opatrovnických soudů, kvůli které se o rozpadu rodiny dozví některé namátkově vyjmenované instituce, v čemž spatřuje navrhovatel rovněž zásah do soukromého a rodinného života. I pokud by totiž Ústavní soud zcela pominul, že tyto instituce zavazuje povinnost mlčenlivosti o informacích, které v souvislosti se svojí prací získají, je i ze samotného návrhu patrné, že toto zjišťování dalších podkladů není nezbytné, pokud se rodiče na další výchově svého nezletilého dítěte dokáží rozumně domluvit, vzít při tom v úvahu názor dítěte a soud dohodu rodičů akceptuje. Pouze pokud taková dohoda není možná, je namístě další zjišťování informací a stanovisek opatrovnickým soudem tak, aby následné řešení v co nejvyšší míře reflektovalo skutečný a nejlepší zájem dítěte. Tato situace je však opět velmi obdobná případu, kdy se na dohodě o další výchově dítěte neshodnou nesezdaní partneri.

26. V případech obou forem partnerského soužití, které navrhovatel staví do určité kontrapozice, totiž musí jako dominantní faktor působit právě nejlepší zájem dítěte (viz zejména čl. 3 Úmluvy o právech dítěte). Ústavní soud se proto neztotožňuje s navrhovatelem, pokud v napadených zákonných ustanoveních spatřuje porušení čl. 32 odst. 3 Listiny, zaručující stejná práva dětí narozených v manželství i mimo ně. Tuto

zásadu „stejných práv“ je totiž nutno vykládat v daném kontextu tak, že u manželských i nemanželských dětí musí být vyvinuta maximální snaha o naplnění jejich nejlepšího zájmu při rozchodu rodičů. Pro respektování tohoto nejlepšího zájmu v obou případech má primárně sloužit dohoda rodičů, což odpovídá zásadě jejich autonomní vůle. Pokud však v jednom případě tato dohoda podléhá schválení soudem vždy a v případě druhém je státní ingerence vyžadována pouze v případě neshody rodičů, pak není protiústavní diskriminací první skupiny rodičů a dětí, nýbrž pouze konsekventním a logickým důsledkem institutu manželství jako formalizované podoby soužití dvou osob rozdílného pohlaví.

27. Na základě všech výše uvedených argumentů proto Ústavní soud podaný návrh posoudil jako zjevně neopodstatněný, který plénum podle ustanovení § 43 odst. 2 písm. b) zákona o Ústavním soudu usnesením odmítlo.

28. Za situace, kdy Ústavní soud o návrhu rozhodl neprodleně po jeho obdržení, samostatně nerozhodoval o přednostním projednání této věci jako naléhavé podle ustanovení § 39 zákona o Ústavním soudu, neboť by to bylo zjevně neúčelné.

Poučení: Proti usnesení Ústavního soudu není odvolání přípustné.

V Brně dne 21. března 2017

Pavel Rychetský
předseda Ústavního soudu